

Juhlaluento

Kestävä kulutus on yhteinen asia

Mari Niva

Tiivistelmä

Tämä esitys tarkastelee kestävyyttä ja kestävyysmurrosta kuluttaja- ja kulutustutkimuksen näkökulmasta. Taustoitin teemaa tarkastelemalla lyhyesti kulutuksen kasvua ja kulutusyhteiskuntaa, minkä jälkeen esittelen erilaisia lähestymistapoja kulutukseen ja paikannan oman tutkimukseni tähän kokonaisuuteen. Pohdin, miksi ja millaisia muutoksia kestävyysmurros edellyttää kulutuksen tavoissa sekä sitä, miten kestävää kulutusta voidaan ymmärtää arjen käytäntöjen näkökulmasta. Lopuksi nostan esiin ruoan kulutuksen esimerkkinä siitä, millaisia jähmeyksiä kestävyysmurrokseen liittyy.

Niukkuudesta kulutusyhteiskuntaan

Kulutuksen merkitys osana eurooppalaisten yhteiskuntien kehitystä alkoi vahvistua jo varhaismodernilla ajalla, kun entistä uutuushakuisemmat kulutustavat yleistyivät Euroopan hoveissa ja muiden varakkaiden keskuudessa. Tyypillisesti niin sanotun kulutusyhteiskunnan synty paikannetaan kuitenkin 1700-luvun lopulla alkaneeseen teolliseen vallankumoukseen ja vaurastumiseen. Näiden myötä tavaramaailma laajeni ja hyödykkeistyi, ja kaupungistuminen ja yleistyvä palkkatyö loivat uusia kulutusmahdollisuuksia yhä useammalle.

Tämän kehityksen myötä kulutus alkoi kasvaa myös Suomessa 1800-luvun puolivälissä. Taloustieteilijä Matti Pohjolan laskelmien mukaan suomalaisten elintaso on sen jälkeen kasvanut 25-kertaiseksi (Pohjola, 2017). Sotien jälkeisenä aikana kasvu on kiihtynyt, ja kaksituhattaluvun suomalainen kuluttaa moninkertaisesti enemmän kuin isovanhempansa joitakin vuosikymmeniä aikaisemmin. Nyt elämme runsauden luonnehtimassa kulutusyhteiskunnassa, jossa kulutuksella on keskeinen rooli taloudessa, sosiaalisessa elämässä ja identiteettien muodostumisessa.

Kulutus alkoi kiinnostaa yhteiskuntafilosofeja ja tutkijoita samoihin aikoihin, kun kulutuksen merkitys yhteiskunnallisena ilmiönä vahvistui. Taloustieteessä kulutuksen – tai taloustieteen termein kysynnän – merkitys tunnistettiin jo varhain, ja se korostui erityisesti uusklassisen taloustieteen synnyn myötä 1800-luvun lopulta alkaen. Erityisesti 1800-luvun loppupuolella kehitetty rajahyötyteoria nosti esiin kuluttajien tuotteista saaman hyödyn tuotteiden arvon mittana. Hyödykkeiden arvon määrittäjänä alettiin nähdä kuluttajan niistä saama hyöty. Vuosisadan lopulla syntynyt kotitaloustiede tarkasteli niin ikään kulutusta ja painotti kuluttajakasvatuksen ja kotitaloustyön merkitystä yhteiskunnassa. Vuosisadan taitteessa myös varhaiset sosiologit Thorstein Veblen ja Georg Simmel pohtivat rahaa, näyttävää kulutusta, muotia ja kulutukseen liittyvää erottautumista ja jäljittelyä.

Yhteiskuntatieteellinen näkökulma kulutukseen

Kuluttaja- ja kulutustutkimuksella onkin historialliset juurensa erityisesti edellä mainituilla tieteenaloilla. Kulutuksen yhteiskunnallisesta merkityksestä kertoo, että nykyisin kulutuksesta, kuluttajuudesta ja kulutusyhteiskunnasta ovat kiinnostuneita myös monet muut tieteenalat, kuten markkinoinnin, sosiaalipsykologian, politiikan, teknologian ja viestinnän tutkimus, jotka hyödyntävät tarkasteluissaan erilaisia teoreettisia käsitteitä, näkökulmia ja tutkimusmenetelmiä. Kuluttaja- ja kulutustutkimus onkin luonteeltaan monitieteistä.

Tunnettu suomalainen kulutussosiologi Kaj Ilmonen (2007) yhdisti eri tieteenalojen näkökulmia erottelemalla kulutuksessa neljä ulottuvuutta, jotka hän nimesi taloudelliseksi, tavaraopilliseksi, tuotannolliseksi ja symboliseksi. *Taloudellinen* ulottuvuus viittaa hyödykkeiden vaihtoarvoon eli hintaan, *tavaraopillinen* ulottuvuus puolestaan niiden niin sanottuun toiminnalliseen tarkoitukseen: esimerkiksi jääkaappi on tarkoitettu ruoan säilyttämiseen ja polkupyörä liikkumiseen. *Tuotannollinen* ulottuvuus tarkoittaa sitä, että hyödykkeiden avulla tuotetaan jotakin uutta: soittimen avulla luodaan musiikkielämyksiä ja ruoka-aineista loihditaan aterioita. *Symbolinen* ulottuvuus viittaa hyödykkeiden kulttuurisiin merkityksiin, jotka liittyvät ne erilaisiin sosiaalisiin suhdeverkostoihin. Ilmosen kuluttajatutkimuksen näkökulmasta tärkeä huomautus on, että symbolisten merkitystensä vuoksi hyödykkeet eivät ole yhteiskunnallisesti neutraaleja. Merkityksiin liittyvien ulottuvuuksien avulla hyödykkeitä käytetään erottautumiseen ja yhteenkuuluvuuden ilmaisemiseen sekä identiteettien rakennusaineena.

Oma näkökulmani kulutukseen ponnistaa yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta, jossa kiinnostus kohdistuu kaikkiin Ilmosen jäsentämiin ulottuvuuksiin. Tässä tutkimusperinteessä tarkastellaan erityisesti sitä, miten kulutus on kietoutunut osaksi ihmisten välisiä sosiaalisia ja materian välittämiä suhteita, millaisia merkityksiä kulutukselle ja kulutushyödykkeille annetaan, miten niitä otetaan haltuun ja millaisia kulutuseroja eri kansalaisryhmien välillä on.

Yhteiskuntatieteellisessä kuluttaja- ja kulutustutkimuksessa korostetaan myös, että kulutuksen avulla ihmiset toteuttavat itselleen ja läheisilleen tärkeitä asioita ja pyrkivät elämään hyvää ja tyydyttävää elämää osana erilaisia yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Tästä näkökulmasta kulutus on läpikotaisin sosiaalista ja kulttuurista toimintaa, joka muotoutuu osana yhteiskunnan muutoksia ajassa ja paikassa.

Ympäristökriisin kyseenalaistama kulutus

Osa tätä yhteiskunnan muutosta on ympäristökriisi, jota elämme. Viimeisten vuosikymmenten aikana on käynyt selväksi, että materiaali-intensiivisen ja fossiilienergiaan nojaavan tuotannon ja kulutuksen seurauksena ihmiskunta on jo monella tavalla ylittänyt maapallon ekologiset rajat. Ilmastonmuutos, luontokato, resurssien ylikulutus, saastuminen ja muut ympäristöongelmat ovat seurausta ihmisen toiminnasta.

Suomessa vietämme vuosittain jo maaliskuuhun vaihteessa niin sanottua ylikulutuspäivää, jolloin ekologinen jalanjälkemme ylittää laskennallisesti maapallon kyvyn tuottaa uusiutuvia luonnonvaroja ja käsitellä kasvihuonekaasupäästöjä (WWF, n.d.). Elämme siis kolme neljäsosaa vuodesta ekologisesti velaksi. EU-maissa vain joka kahdeskymmenes asukas elää Pariisin ilmastopöytäkirjassa asetetun puolentoista asteen lämpenemistavoitteen mukaisesti. Vauraus lisää kulutusta ja sen myötä päästöjä: hiilijalanjälki kasvaa tulojen ja koulutuksen myötä (Ivanova & Wood, 2020), ja globaalisti rikkaiden ja köyhien hiilijalanjäljissä on valtaiset erot (Chancel & Piketty, 2015). Suomessa erot ovat toki pienempiä, mutta täälläkin kotitalouksien suurituloisimman kymmenyksen kulutusmenojen hiilijalanjälki on yli 2,5 kertaa suurempi kuin pienituloisimman kymmenyksen (kotitalouden koko on vakioitu laskelmassa) (Salo ym., 2019).

Vaatimukset kulutustapojen kestäväyttämisestä ovat kiihtyneet sen myötä, kun ekologisen kriisin syvyys ja laajuus ovat paljastuneet. Esimerkiksi hallitustenvälinen ilmastopöytäkirja IPCC ottaa huhtikuussa 2022 julkaisemassaan raportissa aikaisempaa huomattavasti painokkaammin kantaa kulutuksessa tarvittaviin muutoksiin (tarkkaan ottaen raportti käyttää taloustieteen termejä ja puhuu kysynnästä). Paneeli esittää, että kulutukseen liittyvät ilmastomuutoksen hillitsemisen keinot voidaan jakaa välttämiseen, muuttamiseen ja parantamiseen (engl. avoid, shift ja improve), ja että suurimmat näihin liittyvät päästövähennykset saataisiin, jos kaupunkirakenteet tukisivat vähäpäästöistä liikkumista ja vältettäisiin kaukolentoja (välttäminen), siirryttäisiin kasvipohjaiseen syömiseen (muuttaminen) ja parannettaisiin asumisen energiatehokkuutta (parantaminen). Paneelin mukaan kulutukseen liittyvillä toimilla voitaisiin vähentää ilmastopäästöjä jopa 40–70 prosenttia vuoteen 2050 mennessä. (Creutzig ym., 2022.)

Myös luontokadon pysäyttämiseksi on viime aikoina esitetty kulutukseen liittyviä toimia. Vuoden 2021 alussa taloustieteilijä Partha Dasguptan kokoama luonnon monimuotoisuutta käsittelevä laaja raportti vaati, että luontopääoma pitäisi laskea

osaksi varallisuutta kansantalouden tilinpidossa ja että luontokadon pysäyttämiseksi tuotanto- ja kulutustapojen täytyy uudistua perustavanlaatuisesti (Dasgupta, 2021). Samaan viittaa SITRAn keväällä 2022 julkaisema raportti, joka esittää kiertotaloutta keinoksi ratkaista luontokatoon liittyviä ongelmia (Forslund ym., 2022).

Vaatus kulutustapojen muuttamisesta ei ole uusi. Ympäristöongelmiin herättiin jo 1960-luvulla, ja 1970-luvulla käyttäytymistieteilijät kiinnostuivat kansalaisten ympäristöasenteista ja ympäristökäyttäytymisestä. Jo varhain huomattiin, etteivät myönteiset asenteet välttämättä johda siihen, että toiminta olisi ympäristömyötäistä. Vähitellen esiin nousi sellaisia käsitteitä kuin ekologinen, vihreä ja sittemmin myös eettinen, vastuullinen, tietoinen tai poliittinen kulutus ja kuluttajuus (ks. esim. Reisch & Thøgersen, 2015; Boström ym., 2019). Eri tieteenalat suosivat osin eri käsitteitä, osin vaihtelevin merkityksin. Termeistä riippumatta jaettu on ollut ajatus, että ihmiset eivät kulutusvalinnoillaan toteuta pelkästään omia yksityisen elämänsä haluja, tarpeita ja toiveita vaan voivat myös pyrkiä edistämään yhteistä, ekologista ja eettistä hyvää ja ottamaan toiminnassaan huomioon myös muunlaisten intressit. Mainittujen käsitteiden ympärillä käydään myös kriittistä keskustelua siitä, mikä on yksilöiden ja erilaisten yhteiskunnallisten instituutioiden rooli, vastuu ja mahdollisuudet yhteisen hyvän edistämässä ja maailman pelastamisessa.

Kestävän kulutuksen käsite on esiintynyt tutkimuksessa ja poliittisessa keskustelussa kiihtyvästi 1990-luvulta lähtien (ks. Reisch & Thøgersen, 2015). Kestävä kulutus on käsitteenä periaatteessa laaja-alaisempi kuin esimerkiksi vihreä kulutus, sillä kestävyydellä viitataan paitsi ekologiseen myös sosiaaliseen, taloudelliseen ja yhä useammin myös kulttuuriseen ja eettiseen kestävyys. Kestävän kulutuksen tutkimuksessa lähtökohdaksi otetaan useimmiten ekologinen näkökulma, ja käytännössä kestävällä kulutuksella viitataan varsinkin usein nimenomaan ekologisesti kestäviin kulutustapoihin ja niin sanotun vahvan kestävyysperiaatteeseen: kestävyys eri ulottuvuuksia ei aseteta samalle viivalle, vaan ekologinen näkökulma on ensisijainen. Vahva kestävä kulutus tarkoittaakin juuri kulutuksen tapojen muuttamista ja kulutuksen vähentämistä (Fuchs & Lorek, 2005).

Yksilöiden toiminnasta käytäntöihin ja niiden muutokseen

Viime vuosina kestävä kulutus tutkimuksessa on yhä laajemmin kiinnostuttu sosiaalisten käytäntöjen teoriasta tai teoriaperheestä näkökulmana, joka auttaa ymmärtämään sitä, miten kulutustavat muotoutuvat ja muuttuvat ajassa ja paikassa. Siinä missä monet muut tutkimukselliset näkökulmat ovat lähestyneet kulutusta yksilön preferenssien, motivaatioiden tai arvojen pohjalta tai jäsentäneet sen elämäntyyliä, käytäntöjen teoria korostaa kulutuksen sosiaalista luonnetta ja rutiininomaisuutta.

Kulutustutkimuksen ns. käytänteoreettiseen käänteeseen parin viime vuosikymmenen kuluessa keskeisesti vaikuttaneet Theodore Schatzki (esim. 1996 ja 2019), Elizabeth Shove ja Mika Pantzar (Pantzar & Shove, 2010; Shove ym., 2010) ovat korostaneet, että käytännöt ovat yhtäältä toiminnan kokonaisuuksia, joita voimme tunnistaa ja nimetä, toisaalta ne ovat toimintaa, jota itse tuotamme tekemällä ja käsitteellistämällä. Käytäntöjä on määritelty lukuisin tavoin, ja tyyppillisesti niihin nähdään sisältyvän niin aineellisia, kehollisia ja käsitteellisiä kuin tavoitteisiin, osaamiseen ja sitoutumiseen sekä sosiaalisiin rakenteisiin ja suhteisiin liittyviä ulottuvuuksia (esim. Røpke, 2009; Pantzar & Shove, 2010; Sahakian & Wilhite, 2014; Warde, 2014).

Käytäntöjen teorian avulla on mahdollista tarkastella sitä, miten kestävyysmurros voi sovittua osaksi arkea, johon kulutus erottamattomasti kuuluu. Kulutamme, kun harjoitamme erilaisia toisiinsa kietoutuneita käytäntöjä: asumme, liikumme, syömme ja vietämme vapaa-aikaa yksin ja yhdessä muiden kanssa. Suomalaisten kotitalouksien hiilijalanjälki jakautuu karkeasti siten, että liikenteen osuus on vajaa kolmannes, asumisen noin neljännes ja ruoan noin viidennes. Loppuosa on erilaisten tavaroiden ja palvelujen kulutusta (Linnanen ym., 2020). Joudumme pohtimaan, miten voimme muuttaa näitä arjen käytäntöjä, jotta kulutus sopeutuu maapallon ekologisiin rajoihin.

Muutos on vaativa. Kulutus on muotoutunut pitkän ajan kuluessa osana erilaisia materiaalisia ja institutionaalisia rakenteita ja käytäntöjä, ja niiden aiheuttamia ekologisia ongelmia ei ole aina tunnistettu. Energiantuotannon, rakennusten lämmityksen, liikenteen ja ruoantuotannon järjestelmät ja teknologiat ovat kehittyneet vuosikymmenten kuluessa ja niihin sisältyy monenlaisia polkuriippuvuuksia. Kokonaisten järjestelmien muuttaminen on hidasta ja jähmeää. 2020-luvulla Euroopan unionin ja Suomen omat hiilineutraalisuustavoitteet sekä maailmanpoliittinen tilanne ohjaavat resursseja ja investointeja niin sanottuun vihreään siirtymään, mikä toivottavasti vauhdittaa järjestelmien murrosta kestävään suuntaan.

Jähmeyttä syntyy myös siitä, että toimimme yhteiskunnassa ja kulttuurissa vakiintuneiden toimintatapojen, konventioiden, normien ja rutiinien – siis käytäntöjen – puitteissa. Sosiaalisina olentoina rakennamme yhdessä odotuksia siitä, mikä on normaalia ja tavallista. Nykyiset kulutustapamme ovat meille osa arkista elämää, jopa itsestäänselvyyksiä. Niiden kyseenalaistaminen ja toisin tekeminen ei ole helppoa, jos vakiintuneet ja jaetut rutiinit ja käytännöt eivät tue muutosta.

Kulutustutkijat ovatkin viime vuosina pohtineet paljon sitä, miten muutos voi tapahtua ja millaista politiikkaa muutos vaatii. Käytänteoreettisesta näkökulmasta muutosten täytyy tapahtua nimenomaan käytännöissä eli niissä toiminnan tavoissa, joiden osana kulutus muotoutuu. Käytäntöjen teoria korostaa, että käytännöt ovat dynaamisia: ne muuttuvat koko ajan, koska me ihmiset muokkaamme niitä. Siksi kestävämpien käytäntöjen kehittyminen ja luominen on

mahdollista, jos jaetut toiminnan tavat, rutiinit ja niitä koskevat merkitykset sekä aineellinen todellisuus ja infrastruktuuri muuttuvat yhdessä.

Ruoan kulutus esimerkkinä muuttuvasta käytännöstä

Kuten edellä totesin, ruoan kulutuksella on asumisen ja liikkumisen ohella keskeinen rooli ilmastopäästöjen vähentämisessä. Tiedeyhteisössä vallitsee laaja yksimielisyys siitä, että syömisessä eläinperäisen ruoan käytön vähentäminen on ilmastomuutoksen hillitsemisen tärkein keino (esim. Godfray ym., 2019). Esimerkiksi suomalaisten ruoankulutuksen ilmastovaikutuksista lähes kaksi kolmasosaa syntyy lihan (45 %) ja maidon (20 %) kulutuksesta (Saarinen ym., 2019, 44).

Hyvä uutinen on, että on jo merkkejä syömisen käytäntöjen muuttumisesta kestävämmiksi: Yli puolet suomalaisista katsoo, että lihan syöntiä olisi ilmastosyistä vähennettävä (Kaljonen & Niva, 2022), ja joka kolmas kertoo itse vähentäneensä punaisen lihan käyttöä (Niva & Vainio, 2021). Myös uusista kasviproteiineista ollaan kiinnostuneita. Muutos näkyy erityisesti nuorten ja naisten keskuudessa, ja esimerkiksi veganismin ympärille on rakentunut yhteisöjä, jotka tukevat siirtymää kohti kasvipohjaista syömistä (Laakso ym., 2021). Samaan aikaan liha kuitenkin kuuluu edelleen useimpien suomalaisten arkeen ja juhlaan, ja kulutustilastoissa lihan syönnissä näkyy vasta hienoista laskua (Luke, 2021). Lihalla on vahva ja hitaasti muuttuva kulttuurinen paikka suomalaisten ruokapöydissä.

Jotta lihankulutus vähenisi, lihan ja sille vaihtoehtoisten proteiinien aseman syömisen käytännöissä täytyy muuttua. Tarvitaan muutoksia lihan ja sen vaihtoehtojen tarjonnassa ja saatavuudessa sekä uusia hyvän syömisen ideoita, jotka tukevat lihansyönnin vähentämistä. Tarvitaan uudenlaista osaamista niin kodeissa, elintarviketeollisuudessa kuin ruokaloissa ja ravintoloissa, jotta kasvisruoka on hyvää ja maistuvaa. Koska lihan kulttuurinen asema on vahva, tällainen muutos ei tapahdu itsestään. Käytäntöihin suuntautuvan politiikan täytyy laaja-alaisesti tukea koko ruokajärjestelmää siirtymässä kohti kasvipohjaista syömistä.

Lopuksi

Syömisessä kuten muussakin kulutuksessa kestävyysmurros tapahtuu hyvin hitaasti, jos sen toteuttaminen jää yksittäisten ihmisten ja kotitalouksien varaan. Tarvitaan eri tahoja osallistavaa yhteistä toimintaa, joka luo uusia, ekologisesti kestävämpiä käytäntöjä ja samalla muuttaa käsityksiä siitä, mikä on tavallista ja tavoiteltavaa elämää. Filosofin Kate Soper (2008a ja 2008b) on puhunut vaihtoehtoisesta hedonismista näkökulmana kestäväan kulutukseen. Soperin mukaan voimme etsiä ja saada mielihyvää siitä, että teemme asioita, jotka eivät hyödytä ja ole nautinnollisia vain itseämme ajatellen vaan tuottavat myös yhteistä ja ekologista hyvää. Kestävä kulutus ei siten merkitse luopumista vaan sitä, että eletään hyvää elämää maapallon asettamissa rajoissa.

Kestävä kulutus on yhteinen asia monella tavalla. Yhtäältä se on sitä politiikassa ja arjessa. Kestäviä käytäntöjä ja niihin liittyviä myönteisiä merkityksiä täytyy luoda yhdessä ja samalla pitää huolta siitä, että kaikki pysyvät muutoksessa mukana. Kestävyysmurroksessa joudutaankin pohtimaan sitä, mikä on sosiaalisesti hyväksyttävää ja oikeudenmukaista ja miten eri kansalaisryhmät voivat kokea muutokset omakseen aikana, jota luonnehtii monenlainen, niin ympäristöön, talouteen, turvallisuuteen kuin näitä koskevaan kansainväliseen politiikkaan liittyvä epävarkaus ja epävarmuus. Kestävyysmurros on käynnistynyt, mutta se tarvitsee vahvistusta, jaettuja päämääriä ja yhteistä toimintaa niin poliittisilta päättäjiltä, yrityksiltä kuin kansalaisilta ja kuluttajilta. Toisaalta kestävä kulutus on yhteinen asia myös tutkimuksellisesti. Tarvitaan niin tuotantoon kuin kulutukseen liittyvien käytäntöjen tutkimusta ja tieteidenvälistä yhteistyötä, jotta kestävyysmurrosta ja sen dynamiikkaa ymmärretään entistä paremmin eri toimijoiden, myös kuluttajien ja kansalaisten, näkökulmasta.

Lähteet

- Boström, M., Micheletti, M. & Oosterveer, P. (toim.) (2019). The Oxford handbook of political consumerism. (Online publication August 2018). Oxford: Oxford University Press.
- Chancel, L. & Piketty, T. (2015). Carbon and inequality: from Kyoto to Paris. Trends in the global inequality of carbon emissions (1998–2013) & prospects for an equitable adaptation fund. Paris School of Economics.
<http://piketty.pse.ens.fr/files/ChancelPiketty2015.pdf>
- Creutzig, F., Roy, J., Devine-Wright, P., Díaz-José, J., Geels, F. W., Grubler, A., Maïzi, N., Masanet, E., Mulugetta, Y., Onyige, C. D., Perkins, P. E., Sanches-Pereira, A. & Weber, E. U. (2022). Demand, services and social aspects of mitigation. Teoksessa P. R. Shukla, J. Skea, R. Slade, A. Al Khouradajie, R. van Diemen, D. McCollum, M. Pathak, S. Some, P. Vyas, R. Fradera, M. Belkacemi, A. Hasija, G. Lisboa, S. Luz & J. Malley (toim.), *Climate change 2022: Mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK and New York, NY, USA: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/9781009157926.007>
- Dasgupta, P. (2021). The economics of biodiversity: The Dasgupta review. Final Report of the Independent Review on the Economics of Biodiversity led by Professor Sir Partha Dasgupta. London: HM Treasury. www.gov.uk/official-documents
- Forslund, T., Gorst, A., Briggs, C., Azevedo, D. and Smale, R. (2022). Tackling root causes – Halting biodiversity loss through the circular economy. *Sitra Studies 205*. Helsinki: Sitra. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2022/05/sitra-tackling-root-causes-1.pdf>
- Fuchs, D. A. & Lorek, S. (2005). Sustainable consumption governance: A history of promises and failures. *Journal of Consumer Policy*, 28, 261–288.
<https://doi.org/10.1007/s10603-005-8490-z>
- Godfray, H. C. J., Aveyard, P., Garnett, T., Hall, J. W., Key, T. J., Lorimer, J., Pierrehumbert, R. T., Scarborough, P., Springmann, M. & Jebb, S. A. (2018). Meat consumption, health, and the environment. *Science*, 361, 243. <https://doi.org/10.1126/science.aam5324>
- Ilmonen, K. (2007). Johan on markkinat. Kulutuksen sosiologista tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Ivanova, D. & Wood, R. (2020). The unequal distribution of household carbon footprints in Europe and its link to sustainability. *Global Sustainability*, 3, E18.
<https://doi.org/10.1017/sus.2020.12>
- Kaljonen, M. & Niva, M. (2022). Kestävä syöminen ja arkisten käytäntöjen muutos. Teoksessa: S. Laakso & R. Aro (toim.), *Planeetan kokoinen arki. Askelia kestävämpään politiikkaan* (pp. 136–151). Helsinki: Gaudeamus.

- Laakso, S., Niva, M., Eranti, V. & Aapio, F. (2021). Reconfiguring everyday eating: Vegan Challenge discussions in social media. *Food, Culture & Society*, 25(2), 268–289. <https://doi.org/10.1080/15528014.2021.1882796>.
- Linnanen, L., Nyfors, T., Heinonen, T., Liimatainen, H., Nissinen, A., Regina, K., Saarinen, M., Seppälä, J. & Viri, R. (2020). The sufficiency perspective in climate policy: How to recompose consumption. *Suomen Ilmastopaneelin Raportti 4/2020*. https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2020/09/Sufficiency-in-climate-policy_2020-09-25.pdf
- Luke (2021). Ravintotase 2019 lopullinen ja ennakko 2020. Julkaistu 24.6.2021. Luonnonvarakeskus. Saatavilla: https://stat.luke.fi/ravintotase-2019-lopullinen-ja-ennakko-2020_fi (15.12.2021)
- Niva, M. & Vainio, A. (2021). Towards more environmentally sustainable diets? Changes in the consumption of beef and plant- and insect-based protein products in consumer groups in Finland. *Meat Science*, 182, 108635. Ennakkojulkaisu verkossa. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2021.108635>
- Pantzar, M. & Shove, E. (2010). Understanding innovation in practice: A discussion of the production and re-production of Nordic walking. *Technology Analysis & Strategic Management*, 22 (4), 447–461. <https://doi.org/10.1080/09537321003714402>
- Pohjola, M. (2017). Suomen talouskasvu ja sen lähteet 1860–2015. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113(3), 266–292. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2017/09/KAK_3_2017_176x245_WEB-8-34.pdf
- Reisch, L. A. & Thøgersen, J. (toim.) (2015). *Handbook of research on sustainable consumption*. Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing.
- Røpke, I. (2009). Theories of practice – New inspiration for ecological economic studies on consumption. *Ecological Economics*, 68, 2490–2497. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.05.015>
- Saarinen, M., Kaljonen, M., Niemi, J., Antikainen, R., Hakala, K., Hartikainen, H., Heikkinen, J., Joensuu, K., Lehtonen, H., Mattila, T., Nisonen, S., Ketoja, E., Knuuttila, M., Regina, K., Rikkonen, P., Seppälä, J. & Varho, V. (2019). Ruokavaliomuutoksen vaikutukset ja muutosta tukevat politiikkayhdistelmät. *RuokaMinimi-hankkeen loppuraportti*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:47. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-773-4>
- Sahakian, M. & Wilhite, H. (2014). Making practice theory practicable: Towards more sustainable forms of consumption. *Journal of Consumer Culture*, 14, 25–44. <https://doi.org/10.1177/1469540513505607>
- Salo, M., Nissinen, A., Nurmela, J., Mäenpää, I. & Savolainen, H. (2019). Erilaisten kotitalouksien hiilijalanjäljet. Teoksessa A. Nissinen & H. Savolainen (toim.), *Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia* (pp. 39–48). Suomen ympäristökeskuksen raportteja 15/2019. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/300737>
- Schatzki, T. (1996). *Social practices: A Wittgensteinian approach to human activity and the social*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Schatzki, T. (2019). *Social change in a material world*. London & New York: Routledge.
- Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012). *The dynamics of social practice. Everyday life and how it changes*. London: Sage.
- Soper, K. (2008a). Alternative hedonism, cultural theory and the role of aesthetic revisioning. *Cultural Studies*, 22(5), 567–587. <https://doi.org/10.1080/09502380802245829>
- Soper, K. (2008b). Re-thinking the 'Good Life': The citizenship dimension of consumer disaffection with consumerism. *Journal of Consumer Culture*, 7(2), 205–229. <https://doi.org/10.1177/1469540507077681>
- Warde, A. (2014). After taste: Culture, consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 14(3), 279–303.
- WWF (n.d.) *Ylikulutus*. <https://wwf.fi/uhat/ylikulutus/>

Kirjoittajatiedot

Kuluttajatutkimuksen professori Mari Niva piti uuden professorin juhlaluennon Helsingin yliopistossa 25.5.2022.

Kirjoittajan yhteystiedot

Mari Niva, professori (kuluttajatutkimus)

mari.niva@helsinki.fi

Taloustieteen osasto ja Helsingin yliopiston Kestävyytieteen instituutti HELSUS

Helsingin yliopisto